

**Б. Шәкен**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.

e-mail: agazhai\_altai@mail.ru

## ҚАЗАҚ РЕПАТРИАНТТАРЫНЫҢ ФАМИЛИЯ (ТЕК) ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰЖАТТЫҚ САЛДАРЫ

Мақалада алыс шетел қазақтары фамилиясының қалыптасу жолдары және оның құжаттық, әлеуметтік интеграцияға тигізетін әсері қарастырылды. Қазақ репатрианттардың фамилия ерекшеліктері есебінен туындаған кейбір мәселелерді әртүрлі тұрғыдан (лингвистикалық, заңдық) қарастырып, нақты мысалдар арқылы талқылау зерттеудің мақсаты болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін қазақ дүниетанымындағы «фамилия» түсінігі, оның баламалары, патронимдердің рөлін анықтау және қазақ репатрианттар фамилиясының қалыптасуына әсер еткен факторларды зерттеу міндеттері алға қойылды. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей қазақтардың фамилиясы көбінде патронимиялық жолмен жасалып келді. Кейбір мемлекеттерде қазақтар әкесінің атын (Қытай, Моңғолия), эпонимдерді (Иран), туған жерін, қазақы таныммен байланысты атауларды (Түркия) фамилия етіп қолданды. Алайда олардың аты-жөнін жазу, құжатын рәсімдеу жолдары түрлі мемлекеттік заң, мемлекеттік тіл негізінде жасалды. Әдетте олардың жеке құжаттары екі компоненттен (фамилия, аты) тұрады. Мұндай құжаттардың Қазақстанға оралғаннан кейін олардың әлеуметтік өміріне кедергілер келтіріп отырғаны қазақ репатрианттардан алынған сұхбаттар негізінде анықталып отыр. Қазіргі қолданыстағы үш компонентті (фамилия, аты, әкесінің аты) құжаттық құрылымға үйренген қоғам кейде қайсысы фамилиясы, қайсысы есімі екенін айыра алмай шатасады, орнын ауыстырып жазады. Тіптен, лингвистикалық факторлар салдарынан өзгеріске ұшыраған, түсініксіз есімдер де пайда болды. Осындай себеп-салдарды жинақтай келе репатрианттардың әр текті құжаттарын трансформациялау жұмысында біріңғай мемлекеттік стандарт қарастырылмаған, салдарынан қазақ репатрианттар арасында құрылымы стандартқа сай емес құжаттар пайда болды деген қорытынды жасалынды.

**Түйін сөздер:** Қазақ, репатриант, фамилия, антропонимия, патронимия, тегі, төлқұжат, азаматтық.

B. Shaken

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana

e-mail: agazhai\_altai@mail.ru

### Features of the surname of Kazakh repatriates and its social-documentary consequences

The article discusses the ways of forming the surname of Kazakhs from far abroad and its impact on documentary naturalization and social integration. The purpose of the study is to consider some of the problems arising from the peculiarities of the surnames of Kazakh repatriates from different points of view (linguistic, legal) and discuss this using specific examples. To achieve this goal, such tasks as identifying the concept of "surname" in the Kazakh worldview, its alternatives, the role of patronymic surnames and studying the factors that influenced the formation of the surname of Kazakh repatriates were put forward. The results of the study showed that the surnames of Kazakhs in most cases are astronomical names. In some countries, Kazakhs used surnames such as patronymic surnames (China, Mongolia), eponyms (Iran), the title of birthplace, names associated with the Kazakh culture (Turkey). But the way to register their full name and documents was developed on the basis of various state laws and official languages. Usually, their full names in the identity documents consist of two components (surname, first name). The fact that such documents create obstacles to their social life after returning to Kazakhstan is revealed on the basis of interviews with Kazakh repatriates. The society, accustomed to a documentary structure consisting of three components (surname, first name, patronymic), sometimes gets confused from the names of Kazakh repatriates, cannot distinguish where the surname is and where the name is. Summing up these causes and consequences, it was concluded that during the transformation of the various documents of the Kazakhs did not provide for a unified state standard, as a result of which the documents were not properly structured.

**Key words:** Kazakhs, repatriate, surname, anthroponymy, patronymic, eponym, passport, citizenship.

Б. Шәкен

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана  
e-mail: agazhai\_altai@mail.ru

### **Особенности фамилии казахов-репатриантов и их социально-документальные последствия**

В статье рассматриваются способы формирования фамилии казахов дальнего зарубежья и ее влияние на документальную, социальную интеграцию. Цель исследования рассмотреть некоторые проблемы, возникающие из-за особенностей фамилий казахов-репатриантов, с разных точек зрения (лингвистической, юридической) и обсудить это на конкретных примерах. Для достижения этой цели были выдвинуты такие задачи, как выявление понятия «фамилия» в казахском мировоззрении, его альтернатив, роли патронимических имен (отчество) и изучение факторов, повлиявших на формирование фамилии репатриантов. Результаты исследования показали, что фамилии казахов в большинстве случаев являются именами-патронимическими. В некоторых государствах казахи использовали такие фамилии, как патронимические (Китай, Монголия), эпонимы (Иран), название места рождения, имена, связанные с казахским пониманием (Турция). Но способ регистрации их имен и документов был разработан на основе различных государственных законов и государственных языков. Обычно их ФИО удостоверяющие личность состоят из двух компонентов (фамилия, имя). Тот факт, что такие документы создают препятствия для их социальной жизни после возвращения в Казахстан, выявляется на основе интервью с казахами-репатриантами. Общество, привыкшее к документальной структуре, состоящей из трех компонентов (фамилия, имя, отчество), иногда путается от имен казахов-репатриантов, не может отличить, где фамилия, а где имя. Суммируя эти причины и следствия, был сделан вывод о том, что при преобразовании различных документов кандасов не предусматривали единого государственного стандарта, в результате чего появились не правильно структурированные документы.

**Ключевые слова:** казахи, репатриант, фамилия, антропонимия, патронимия, фамилия, паспорт, гражданство.

#### **Кіріспе**

Жеке тұлғаның жалаң есімін ғана емес фамилиясын (тегін) қоса айтып өзін таныстыруы қазіргі қоғамда қалыпты жағдай болып табылғанмен, бұл процесс ұзақ уақытты қажет етті. Ғасырлар бойы этностардың фамилиясы әртүрлі жолмен жасалып, дамыды. Қазақ халқы да бұл үрдістен тыс қалған жоқ. Алайда, кейбір тарихи, саяси факторларға байланысты әртүрлі елдерде шашырай өмір сүріп жатқан қазақ диаспора өкілдерінің фамилиясы бірізді жүйемен қалыптаспады. Әсіресе алыс шетел қазақтарының аты-жөні, тегі түрлі өзгеріске ұшырады. Себебі, өзге мемлекеттің азаматы болып табылатын қазақтардың жеке басын куәландыратын құжаттары сол елдің азаматтық-құқықтық актілері, мемлекеттік тілі негізінде рәсімделеді. Ал ҚР-ға оралғаннан кейін түрлі заңдармен жасалған құжаттар репатрианттардың азаматтық алуына және түрлі саладағы қызметіне құжаттық кедергі келтіріп отыр. Отандық репатриацияны зерттеушілердің қазақ репатрианттар арасында жүргізген сауалнамаларынан құжат рәсімдеуде кездесетін кедергінің бірінші орында тұрғанын көруге болады (Кряквина, 2021: 10-13 бб.). Көшіп келушілер араб, латын әліпбиінен және қытай иероглифте-

рінен транскрипциялау барысында аты-жөндерінің өзгеріске ұшырағанын айтады. Осындай түрлі себептерден пайда болған мәселелер олардың қоғамға сәтті интеграциялануын тежейді. Жеке тұлға ұлттық бірегейліктің маңызды бірлігі. Кейбір халықаралық антропонимиялық реформалардың (мәселен, Түркия) нәтижесіне талдау жасасак, қандастарды қоғамға кіріктіруде және ұлттық бірегейлікті бекітуде фамилия мәселесінің өзектілігін көруге болады.

#### **Жұмыстың дереккөздері мен әдістері**

Алғашқы деректік материалды түрлі мемлекеттердің азаматтық заң, ереже, кодекс жиынтығы құрайды. Атап айтар болсақ, Қытай Халық Республикасының «Азаматтық кодексі» (2020), Монғолия Республикасының «Азаматтарды тіркеу» заңы (2018), Түркия Республикасының «Фамилия туралы» заңы (1932), Иран Ислам Республикасының «Азаматтық кодексі» (1982), Ауғанстан Республикасының «Азаматтық кодексі» (1977) т.б. Бұл заң, ережелердің бәрі шетел қазақтары фамилиясының қалыптасуына құқықтық реттеу жүргізе отырып, тікелей ықпалын жасады. Яғни, олардың аты-жөні аталған мемлекеттердің құжаттық құрылымына

сәйкестендірілді. Кейбірі патронимиялық негізде жасалса (Қытай, Моңғолия), келесі тобы мүлдем басқа жолмен (Иран, Ауғанстан, Түркия) қалыптасты. Мәселен, Қытай заңы түркітілдес немесе мұсылман этностарға өз мәдениетіне сәйкес фамилия алуына рұқсат бергенімен, оның иероглифтегі санынан шектеді. Ал Түркияның заңы дінмен, этноспен, тарихи тұлғалармен байланысты есімдерді фамилия ретінде көрсетуіне тиым салды. Алыс шетел қазақтарына белгілі бір тәртіппен фамилиясын тіркеуін талап еткен бұл заңдар негізгі дерек ретінде келтіріліп отыр. Екінші деректер тобына Астана қаласы мемлекеттік архивінің құжаттары жатады (АМА, 241 қ.). 1930 жылдары жазылған бұл арыз-шағымдық мазмұндағы құжаттар патронимиялық есімдердің типологиясын, фамилия ретіндегі функциясын көрсетеді. Әсіресе отағасы есімінің кең қолданысын (қызына, ұлына, келініне, жұбайына қарата) байқауға болады. Фамилия алу ережесінің әлі тұрақтанбаған, орыстың үш компонентті аты-жөн үлгісі толықтай іске аспаған кездегі қазақы танымдық қолданыстағы мұндай құрылымдар мақалаға тарихи факті ретінде қосылып отыр. Үшінші деректер жиынтығын автордың 2021-2023 жж. аралығында Астана қаласы, Көкшетау қаласы, Ақмола облысы Атбасар ауданы Мариновка ауылы, Сандықтас ауданы Кіндікқарағай ауылы, Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Петровка және Николаевка ауылдарына жүргізген экспедиция материалдары құрайды. Аталған экспедициялар кезінде Ауғанстан, Иран, Моңғолия және Қытай қазақтарының құжаттарына бақылаулар жүргізіліп, ҚР азаматтығын алғанға дейінгі және алғаннан кейінгі өзгерістеріне, өзгеріске ұшырау себептеріне талдаулар жасалынды.

Мәселені талдау барысында дәстүрлі дүниетанымдағы «фамилия» баламаларын сипаттау барысында тарихилық және ғылыми объективтілік қағидасы басшылыққа алынды. Сонымен қатар, «тег, тегі» түсінігінің пайдалану ауқымына қарай анропонимдер, оның ішінде патронимдердің қолданысын анықтау мақсатында тарихи-типологиялық әдіс, әртүрлі қазақ диаспорасы фамилияларының қалыптасу жолын түсіндіру үшін индуктивті-дедуктивті тәсіл қолданылды. Қазақ репатрианттардың түрлі мемлекеттік заң негізінде жасалған әр текті құжаттарының құрылымына салыстырмалы талдау жүргізіліп, кейбір стандартқа сай емес жеке құжаттардың пайда болу себепін зерделеуге проблемалық әдіс пайдаланылды.

## Талқылау

Адам есімдері, қазақтардың тегі (фамилиясы) туралы негізінен отандық ғылымда филолог-лингвистер көлемді зерттеулер жасады. Мәселен, Т.Д. Жанұзақовтың «Қазақ есімдерінің тарихы (Лингвистикалық және тарихи-этнографиялық талдау)» (Жанұзақов, 1971), Т.Д. Джанұзақов және К.С. Есбаеваның «Казахские имена (словарь-справочник)» (Джанұзақов, Есбаева, 1988), У.А. Мусабекованың «Мотивационный аспект антропонимов казахского и русского языков» (Мусабекова, 1996), М.Д. Мұсабаеваның «Қазақ тіліндегі антропонимиялық аталымдардың этнолингвистикалық сипаттамасы» (Мұсабаева, 1995), А. Смағұловтың «Қазақ есімдері» (Смағұлов, 2013) т.б. монография, диссертацияларды атауға болады. Бірақ, бұл зерттеулерде негізінен қазақ антропонимдерін дәуірлеу, антропонимдердің жасалу ерекшеліктері, этимологиясы сынды тілдік мәселелерге баса назар аударылады.

Ал қазақ диаспорасы, этникалық репатриация саласын қарастыратын А.Б. Калыш және Д.Б. Касымованың «Пути интеграции оралманов в Казахстанское общество: реалии и вызовы» (Калыш, Касимова, 2013) және «Поле и смыслы социокультурной интеграции этнических репатриантов» (Калыш, Касимова, 2014), К.Қ. Нұрымбетованың «Тәуелсіз Қазақстандағы репатриация мәселелері мен болашағы: тарихи талдау (1991-2008 жж.)» (Нұрымбетова, 2010), К.Н. Балтабаева, Т.А. Мамашев, Ж.Ә. Ермекбай, А.Ж. Баймағамбетова «Қазақ диаспорасы және Атамекенге оралу (1991-2012 жж.)» (Балтабаева, Мамашев, Ермекбай, Баймағамбетова, 2015), А.С. Сейсенбаеваның «Жетісу аумағындағы репатрианттар: этномәдени және миграциялық үрдістері» (Сейсенбаева, 2014), М.С. Карибаевтың «Шығыс Қазақстандағы этникалық репатрианттар: күнделікті тарихы» (Карибаев, 2021) сынды көптеген ғылыми еңбектер қазақ репатрианттардың құжаттық мәселелеріне құқықтық тұрғыдан сипаттама жасайды.

Мәселен, құжаттық кедергілердің себебіне талдау жасаған М. Карибаев: «зерттеу жұмыстары барысында анықталғандай, осыған дейін уақытында алынбаған азаматтықтың түрлі себептері бар. Олардың біріншісі құжаттарға салғырттық, толық қанды ақпараттанбау, ауылды жерлерде тұрып өзін-өзі қамтумен айналысып құжаттың маңыздылығына мән бермеу, құжат уақытының өтіп кетуіне байланысты мигра-

ция бөлімдерінен айыппұл алудан қорқу» – деп субъектілердің де қатысын атап өтеді (Карибаев, 2021: 74 б.). Алайда қазақ репатриациясы бойынша жазылған еңбектерде репатрианттардың ҚР-ның азаматтығын алғанға дейінгі кездесетін құжаттық қиындықтарына талдау жасалынады да, одан кейінгі осы құжаттық мәселенің салдары талқыланбайды. Егер репатрианттардың фамилиясы тұрғысынан қарасақ, шын мәнінде, бұл мәселенің азаматтық алғаннан кейін де әлеуметтік түйін ретінде жалғасып жатқанын көруге болады.

### Нәтиже

Қазақтар арасында фамилияның жасалу жолдарын қарастырғанда патронимия басымдыққа ие. Бұл заңды. Дәстүрлі қазақ қоғамы генеалогиялық туыстық байланыспен және туыстық байланыссыз біріктірілген тайпалық топтардан құралған. Ал генеалогиялық туысқандық негізгі интеграциялаушы күш және әлеуметтік қатынастардың идеологиялық негіздемесі болып табылады. Бұл туысқандық принциптер қоғамның төменгі ұяшықтарында – патронимияда мызғымастай сақталды (Артықбаев, 2019: 164 с.). «Патронимия – белгілі бір қоғамдық, шаруашылық және идеологиялық бірлікті сақтай отырып бір патриархальды отбасы қауымдастығының өсуі мен тарамдалуы нәтижесінде қалыптасқан үлкен және кіші отбасылық топтар. Олар ең алғашқы отбасының иесі болып табылатын адамның есімін ортақ патронимиялық атау етіп қолданады» (Косвен, 1964: 97 с.). Антропонимиялық контексте патронимия термині тар мағынада «отчество» сөзімен түсіндіріледі. Ал кең мағынада ата-баба немесе әке есімін, эпоним қолданумен сипатталады. Қазақта бір адамның кім екенін анықтауға патронимия және эпонимия (эпоним – ру-тайпа атаулары т.б.) элементтерін жиі пайдаланған. Мәселен, қазақтар кімнің баласысың немесе қай елсің, қандай рудансың? – деп өзара жөн сұрасқан. Әсіресе, әке атын өз есімімен қосарлы айту сол адам туралы біршама дәл ақпарат беретін болған, яғни, қазіргі фамилия қызметін атқарған. Сонымен қатар, қазақ өмірінде ертеден-ақ ұлы, қызы, баласы деген сөздер өз атымен қосыла айтылып, әкесінің балаға қатысын, баланың әкеге тәндігін білдіріп отырған. Бұл формада айтуды сонау көне замандағы көне түркі халықтарына тән жазбалардан (Бақырқу Улуғ Іркін, Байна Сағун Оғлы т.б.) да халық ауыз әдебиеті үлгілерінен (Сарыбайдың қызы

Жібек, Қоянақ ұлы Қартқожақ т.б.) де көреміз (Жанұзақов, 1971: 92 б.).

Жалпы ер адамның аты, отағасының есімін ұлы, қызы, әйелі тіпті келіні де пайдаланған жағдайлар кездеседі. Ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын отбасылық арнайы фамилия болмағандықтан әке аты отбасылық атау ретінде кең қолданыста болды. Тіпті, кімнің үйі? кімнің ауылы? деген сұрақтар сол отбасының ғана емес ауылдың да аты ер адаммен байланысты екенін білдірді. Мәселен, Құнанбайдың қара шаңырағы, Абайдың ауылы т.б. Астана қаласы Мемлекеттік архивінің №241 қорында сақталған төмендегі арыз-шағым мазмұнындағы құжаттардың тақырыпшасына назар аударсақ:

Ақмола аймақтық АТКОМ жанындағы мал науқаны комиссияға Ақмола тұтқындар үйінде отырған Ыдырыс Шоқайұлынан

#### Өтініш

*30 қыркүйек, 1928 ж.*

(АМА, 241 қ. 2-тіз. 25-іс. 11 п.)

Ақмола округтік Атқару Комитетіне жол ауған Қарқаралы округі Балқаш ауданы 10-ауыл азаматы Орымбай Туғамбайұлынан

#### Өтініш

*28 наурыз, 1929 ж.*

(АМА, 241 қ. 3-тіз. 12-іс. 7 п.)

Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің төрағасы Елтай Ерназарұлына Еркіншілік ауданы 1-ауыл азаматшасы Гүлшара Жаудақызынан

#### Өтініш

*26 наурыз, 1929 ж.*

(АМА, 241 қ. 3-тіз. 12-іс. 10-10 қайырма б.)

Қазақстанның Орталық Атқару Комитетінің төрағасы Ерназарұлына Кереку округі Кереку ауданы 8-ауылдан Ақтөбе округіне жер ауған қазірде Ақмола қаласындағы Бибіш Қапыш қатыны Бердалы келінінен

#### Өтініш

*29 наурыз, 1929 ж.*

(АМА, 241 қ. 2-тіз. 25-іс. 12 п.)

Жоғарыдағы мысалдардан байқағанымыздай ХХ ғасырдың 20-30 жылдары ресми құжаттарда отағасы есімі әртүрлі форматта пайдаланылған. Дегенмен ХХ ғасырдың орта шенінде қазақтардың аты-жөндері үш компонентті орыс үлгісіне бейімделгенін және бұл заңмен бекітілгенін көруге болады. Ғалым Т.Д. Жанұзақов «кеңес үкіметі кезінде балаға әкесінің атын фамилия етіп

беру ауылды жерлерде көп кездесетінін және бұл жағдай РСФСР заңдар кодексінің 34-бабына қайшы болғанын, яғни белгіленген тәртіп бойынша Д – атасының аты, С – өз есімі, У – әкесінің аты болуы керек екенін» жазады (Жанұзақов, 1971: 99 б.).

Қазақ ССР министрлер Кеңесінің 1985 жылғы 12 қыркүйектегі №331 қаулысымен бекітілген Қазақ ССР-де Азаматтық хал актілерін тіркеу туралы нұсқаудың жалпы ережелерінің II бөлімі Тууды тіркеу туралы ереженің 30-пунктінде: «балаға ата-анасының немесе басқа туысқандарының есімін фамилия етіп беруге жол берілмейді, 32-пунктінде, балаға әкесінің аты (отчество) әкесінің есімі бойынша не әкесі ретінде жазылған адамның есімі беріледі. Ата-анасының қалауы бойынша әкесінің атына «ұлы», «қызы» деген сөздер қосылып, баланың әкесінің аты болып жазылуы мүмкін» – деп көрсетілген (Жанұзақов, 1971: 101 б.). Бұл Қазақстанда ғана емес, Кеңестік кеңістікке енген Ресей, Өзбекстан және Түркіменстан қазақтарына ортақ жүйе. Себебі, қай континентте болмасын колониализм, яғни отарлаушы саясаттың идеологиялық контекстінде алдымен есімдер және жер-су атауларын өзгерту мүддесі тұрады.

#### ***Алыс шетел қазақтарының фамилия ерекшеліктері***

Ал алыс шетел қазақтарының фамилиясына келер болсақ, бұл процесс екі түрлі жолмен қалыптасқанын көруге болады: біріншісі – патронимия негізінде (Қытай және Монғолия қазақтары), екіншісі – классикалық фамилия үлгісі (Ауғанстан, Иран, Түркия қазақтары).

Қытайдың Синьцзян өлкесі – қазақтардың ежелден мекен еткен жері және ең үлкен қазақ диаспорасы орналасқан мекен. Бұл елдегі қазақтардың фамилиялары патронимиялық негізде жасалған. Яғни, қазақтар өзінің есіміне қоса әкесінің атын фамилия ретінде көрсетеді. Бір ерекшелігі бейресми құжаттарда араб әліпбиімен «ұлы», «қызы» деген сөздер бөлек (мәселен, Таңжарық Жолды ұлы) жазылады.

Қытай Халық Республикасының мемлекет құрушы этносы болып табылатын хань этносының ежелден қалыптасқан фамилия заңдылықтары бар. Ол бір немесе екі иероглифтен тұрады және зерттеушілердің пайымдауынша тайпа және әлеуметтік тапқа бөліну нәтижесінде пайда болып, дамыған (Дашеева, 2012: 75-76 сс.). Ал бұл мемлекетте өмір сүріп жатқан әрбір азамат ҚХР «Азаматтық кодексінің негізгі прин-

циптері» заңнамасының «азаматтардың есім таңдау және алу құқығы» атты 3-тарауының 1015-бабы бойынша «... әкесінің не шешесінің немесе қандайда бір туысқанының фамилиясын алуға міндеттелген» (ҚХР Азаматтық кодексі, 2020). Дегенмен Қытайда фамилия қолдану дәстүрі жоқ кейбір ұлттар да бар. Соларға аталған бапта «этникалық азшылыққа жататын тұлғалар сол ұлттың мәдениетіне, салт-дәстүріне сәйкес фамилия алуы керек» делінген (ҚХР Азаматтық кодексі, 2020). Осы елдегі басқада мұсылман не түркі тілдес халықтар сияқты қазақтар да патронимиялық негізде жасалған фамилияларды ресми мемлекеттік құжатқа «ұлы, қызы» деген тіркемесіз жазды.

Келесі Монғолия қазақтары да дәл осы жүйемен фамилия алғанымен, бұл іс ХХІ ғасырдың басында ғана жүзеге асты. Монғолия ғалымдарының зерттеулеріне қарағанда монғол дәстүрінде фамилия орнына ру, тайпа атаулары қолданылған. Дегенмен, 1920 жылдардағы коммунистік саясаттың ру-тайпалық жүйені, мұрагерлікпен жалғасатын ақсүйектік, таптық құрлымды жою науқаны бұрыннан келе жатқан барлық фамилияларды тоқтатты. Салдарынан ғасырға жуық уақыт ішінде монғол халқы өздерінің тегін ұмытты. Тек 1997 жылы ғана азаматтарға фамилиясын тіркеуді талап ететін заң шықты. Алайда халықтың толықтай құжаттарын тіркеуіне жылдар қажет болады. Монғолияның «Азаматтық хал актілерді тіркеу» заңының 6-бап 3-тармақшасында азаматтар төлқұжаттарында «Family name, surname and given name» көрсетілуі керек деп жазылған (Law Of Mongolia. The General Law On State Registration, 2018: 4 p.) Әдетте «family name, surname, last name» сынды тіркестердің бәрі «фамилия» ретінде қарастырылғанмен, әр елдің дәстүріне, құжаттық структурасына байланысты түрлі мақсатта пайдаланып жүр. Монғолия заңы бойынша family name – ру-тайпа атауы (овог), surname – фамилия (немесе әкесінің аты) болып саналады. «Тарихи жазбаларға қарағанда, мұндағы «овог» термині әртүрлі кезеңдерде түрлі мән-мағынаға ие болған. Мәселен, тайпалық одақ кезеңінде «овог» бір атадан тараған, бірге өмір сүретін, ру ішіндегі некеге толерантты қарайтын адамдардың тобы. Алайда, оның бүгінгі беретін мағынасы батыстық «фамилия (family name)» түсінігімен сәйкес келеді» (Geriletu, 2022: 68 p.). Сәйкесінше Баянөлгей аймағын мекен еткен қазақтар да осы заң негізінде family name ретінде ру атауын (овог), surname ретінде әкесінің атын көрсетті (сурет 1).



1-сурет – Сурет altaex.ru сайтынан алынды

Фамилия – Иран үшін жаңа түсінік болғанымен, оның түп тамыры Парсы империясынан басталады. Көне Парсы шекарасы Мысырдан Түркияға, Месопотамиядан Үнді өзеніне дейінгі аумақты алып жатты. Осы кең территориядағы көптеген тілдер мен мәдениет қазіргі Иран фамилия заңдылықтарына, жасалу жолдарына ықпалын тигізді. «Фамилия қолданысқа енгенге дейін фамилия рөлін белгілі бір дәрежеде лақап ат атқарып келді және фамилияға қарағанда әлдеқайда коммуникативті болды. Ол субъект туралы, яғни оның туған жері, қызметі, кәсібі, мінезі т.б. жекелеген мәліметтерді берді» (Белгородский, 1952: 233 с.). Лақап аттың жасалу жолдары әрі қарай Иран фамилия заңдылықтарының қалыптасуында жетекші рөлді атқарды.

1919 жылы Иран премьер министрі Vossough ed Dowleh азаматтың жеке басын және Иран азаматы екенін ресми құжаттармен анықтау мақсатында азаматтық тіркеу актісіне заңды фамилия концепциясын енгізді. Дегенмен бұл миссия толығымен жүзеге аспады. 1925 жыл Реза Шах Иран азаматтарына фамилиясын тіркеуді міндеттейтін заңды бекітті. Иран Ислам Республикасының Азаматтық кодексінің 997-бабында әрбір азамат фамилия алуы керек деп көрсетілген (The Civil Code of the Islamic Republic of Iran, 1982). Иран қазақтарының фамилияларында этнос, ру-тайпа атауы сынды элементтер жиі кездеседі. Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Николаевка ауылына көшіп келген қандастар арасында жүргізілген сұхбаттардан осындай жәйтті көруге болады. Мысалы, Гумбеде-Кабус

қаласынан келген Нұрай Қазақ, Горган қаласынан келген Захра Ескелді (руы – Адай Ескелді) және Сапар Кедах (руы – Адай Кедей). Яғни, фамилиясы ретінде ру атауларын тіркеген. Респондент Сапар Кедахтың айтуынша «тіркеу бөлімінің қызметкерлері кім боласың?, тегің кім? – деп сұрағанда, ата-әжелері «кедей» деп руын айтқан. Алайда парсы тілінде мұндай сөз болмағандан кейін олар «кедах» деп тіркеуге алған екен» (АЭЭМ, СҚО: 2022). Ауғанстанның Тахар қаласынан Көкшетау қаласына көшіп келген Мұхаммед-Хасан Дерманнің айтуынша «құжаттар жасайтын кезде атам: сунақпын – деп айтқан екен. Парсы тілінде мұндай сөз болмағандан кейін олар: не істейсің? – деп сұраған. Атам: емшімін, дәрігермін – деп айтқан. Онда фамилиясы Дерман болсын – деп тіркеуге алған екен, себебі, парсы тілінде ол «ем, дәрумен» деген мағына береді» (АЭЭМ, Көкшетау: 2022). Бұл мысалдар XX ғасырдың 20-30 жылдары елден көшкен қазақтардың түсінігінде «адамның тегі» ру атымен сипатталғанын байқауға болады. Түркиядағы қазақ мигранттарды зерттеуші ғалым И. Сванберг: «рулық құрлым қазақтардың топтық бірегейлігін сақтауда маңызды рөл атқарды» – деп жазады (Сванберг, 1997: 163 с.). Өзге мәдени ортада және өз ішінде ру-тайпалық құрлым әлеуметтік ғана емес этникалық паспорты болып саналғанын байқауға болады.

Ауғанстан қазақтарының да фамилиясы Иран қазақтарымен ұқсас деп айтуға болады. Ауғанстан түрлі саяси революцияны бастан өткізіп отырған ауыспалы биліктің үлгісі ретінде

танымал ел. Басқарушы билік ауысса, заңнамалары да өзгеріске ұшырайды, сәйкесінше азаматтарды тіркеу шарттары да алмасады. Ауғанстан Азаматтық заңының 38-бабында «әрбір адам өзінің есіміне қоса фамилиясын таңдай алады» деп жазылған (Civil Law of the Republic of Afghanistan, 1977: 19 p.). Дегенмен Ауғантанушы ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда ауған халқы өз есімін ғана пайдаланады, фамилия күнделікті өмірде қолданыста жоқ деп айтуға да болады. Тек батыс мәдениетімен таныс, зиялы және қалалық жерде тұратын адамдар ғана фамилия алады екен (Megerdooian, 2009: 1 p.). L. Georing сөзінше ауғандар үшін өз есімдері маңызды. Олар фамилиясын таңдай алады және өзгерте алады. Ал есімдерін өзгертуі үшін арнайы органдарға барып өтініш беруі керек (Georing, 2002: 2 p.). Ауғандар әкесінің атын, ру-тайпасын, туған жерін, мамандығы және мінез-құлық, тұрсіпат ерекшеліктерін есімдеріне қосып көрсетеді. Сәйкесінше олардың фамилия алу дәстүрі де осы жүйе бойынша қалыптасты. Әдетте ер адамдардың есімі екі компоненттен тұрады. Лақап ат (subordinate name) және негізгі есім (proper name) + фамилиясы. Мысалы, Мұхаммед-Хасан Дерман (Көкшетау қаласына қоныстанған Ауғанстан қазағы) немесе Мұхаммед-Ханафия Ахмади (Атбасар ауданы Мариновка ауылына қоныстанған Ауғанстан қазағы). Жалпы мұндай қосарлы есімдер Қазақстанда да жеткілікті, мәселен Қасым-Жомарт немесе Зейнол-Фабден т.б. Яғни, дефис арқылы жазылады. Ал Ауғанстан қазақтарының құжаттарын кириллицаға транскрипциялағанда осы орфографиялық ереже ескерілмейді, салдарынан жиі құжаттық мәселелер туындайды.

Осман империясы құлағаннан кейін, жаңа Түркияның алдында ел іргесін, қоғамды орнықтыруға арналған әлеуметтік, саяси, экономикалық реформалар жүргізу міндеті тұрды. Себебі, Түркия шығу тегі жағынан әртүрлі ұлттық, тілдік, діни, мәдени топтардан құралған, қазіргі заманғы ұлттық мемлекет түсінігінен алшақ, этникалық жағынан плюралистік структурадағы қоғам болды. Ал плюралистік қоғамның бір ерекшелігі сырттан келген этникалық топтардан сол ортаға бейімделу талап етілмейді. Тіптен, Осман түріктері өздері қабылдап отырған мигранттардың мәдениетіне интеграциялану қаупі болды. Ал ұлттық мемлекет құру үшін Түркияға саяси стимул керек еді. Соның бірі 1934 жылы 21 маусымда қабылданған фамилия туралы заң. Аталмыш заңның 1-бабында: «әрбір Түрік азаматы өз есімдеріне қоса фамилиясын тіркеуі тиіс»

– делінген (Türköz, 2017: 183 p.). Ең бастысы фамилия түрік тілінде болуы және этникалық, діндік белгілерден аулақ болуы керек (Türköz, 2017: 188 p.). Түрік тіліндегі есімдерді қолдануды талап ету арқылы бұл заң біртекті түрік ұлты идеясын бекітуге ықпал етті. Emmanuel Szurek бұл реформа туралы «антропонимдік норма ұлт құруда кез-келген дискурсивті саяси үгіт-насихаттан, тіпті кез-келген әлеуметтік реформадан да тиімді құрал болды» – деп бағалайды (Szurek, 2020: 87 p.). Қазақ мигранттар туралы этнографиялық зерттеу жүргізген И. Сванбег бұл заңның қазақтардың өміріне қалай әсер еткені туралы былай баяндайды: «фамилияны қолдану қазақтар үшін әкімшілік мақсатта ғана болды, ал ішкі этникалық қауымдастықта аса маңызға ие емес-ті. Түркияға келгеннен кейін қазақ отбасыларына түрікше фамилия берілді. Қазақтар өздерінің географиялық және этникалық шыққан тегімен байланысты фамилияларды жиі таңдады. Мысалы, Алтай, Алтан, Ақсақал т.б. Кейде түрікше есімдерді де пайдаланды, дегенмен бұл есімдер отбасыдан тыс жерде ғана мәлім еді. Қазақтар бір-бірін есімі не фамилиясы арқылы сирек таниды, ал суретін көрсетсе, молқы, сарбас т.б. руын бірден атайтын еді» (Сванберг, 1997: 163 с.). Ғалымдар ұлттық бірегейліктің тіл, дін, салт-дәстүр, рухани құндылық, материалдық мәдениеттегі көптеген белгілерін көрсетеді, дегенмен өзге мәдени ортаға түскенде әуелден келе жатқан рулық структураның жаңа бет-бейне алып фамилияға ауысқанын осы мысалдар көрсетіп отыр. «Ру» түсінігінің өз этникалық қауымдастығында атқарып келе жатқан функциясының негізгі мәнін сақтай отырып жаңа формаға өтуі шетел қазақтарының этникалық бірегейлігіндегі бір ерекшелік болып табылады.

#### *Репатрианттардың фамилия (тегі) мәселесі*

Фамилия – тұлға туралы алғашқы ақпаратты береді, жеке тұлғаның мәртебесін анықтап қоймай, оның этникалық тарихының, мәдениетінің және дәстүрінің тарихи жадысы болып табылады. Заманауи құқықтық интерпретация бойынша фамилия – мемлекет үшін азамат, қоғам үшін жеке тұлға болудың шарты. Осындай шартқа қарамастан есімі қайсы, фамилиясы қайсы екені белгісіз немесе тілдік деформацияға ұшыраған, тіптен фамилиясы жоқ қазақтардың жаһанданып жатқан қоғамда пайда болуының себебі неде? Репатрианттарды натурализациялаудың кемшіліктері құжаттық маргинализацияға әкеледі және Қазақстан қо-

ғамына интеграциялауға кедергі болады ма? деген сұрақтарға төменде мысалдар арқылы талдау жасасақ.

Бірінші мәселе, екі компоненттен тұратын алыс шетел қазақтарының аты-жөні үш компоненттен тұратын стандартқа үйренген қоғамда өз тиімсіздігін тудырады. Әдетте репатрианттың аты мен фамилиясын шатастыру жағдайлары жиі кездеседі, мұның бір себебі универсал есімдер. Мәселен, Бақыт, Жеңіс, Шөкен т.б. сынды ер мен әйелге ортақ қолданыла беретін мұндай есімдерге әкесінің аты қосылғанда қайсысы аты, қайсысы фамилиясы екенін анықтау қиын. Екінші себебі – Арай, Шуақ, Самал т.б. есімдердің

аймақтық қолданыс ерекшелігімен байланысты. Қазақстандық танымал университеттердің бірінің студенті Шуақ Ғалымжан: «алғаш оқуға түскен кезде маған әскери кафедрадан міндетті әскери парызын өтеу туралы шақырту келді. Деканат мен туралы толық информация бергеніне қарамастан әскери кафедраның талап етуі бойынша мен сол жаққа құжаттарымды алып барып ер адам емес екенімді дәлелдеуім керек болды. Кейін білдім, Шуақ деген есімді бұл жақта ұлдарға қояды екен. Бұдан кейін де аты-жөніме байланысты осындай жағдайлар болды» – деп бөлісті оқиғасымен (АЭЭМ, Астана: 2023). (2-сурет)

*The processes of adaptation of Koreans in Kazakhstan at the end of the XIX-XXth centuries*

Для цитирования:

Дженисалиев Е.К., Булбул Ш. Процессы адаптации корейцев в Казахстане в конце XIX-XX вв. // Вестник ЕНУ им. А. Гумилева Серия Исторические науки. Философия. Религиоведение. – 2022. – Т. 140. – №. 3. – С. 21-36. DOI: 10.32523/2616-7255-2022-140-3-21-36

### Introduction

The modern development of the Republic of Kazakhstan in the conditions of sovereignty is extremely relevant to the study of historical science of topics that until recently remained little explored, among them is the adaptation of ethnic groups in the 19-20th centuries. The relevance of its study is due to several factors.

Firstly, the complex geopolitical situation in the world, one of the reasons for which is the deterioration of interethnic relations, due to

of Kazakhstan, their awareness of unity, and responsibility for the development of a common Homeland.

Koreans are an example of the successful adaptation of ethnic groups to a foreign cultural environment. Most of them found themselves unwillingly on the territory of Kazakhstan in the 19–early 20th centuries. They were able to undergo climatic, economic, household, and cultural adaptation and became part of a multinational society and contribute to the development of the Republic of Kazakhstan.

2-сурет

Құжаттық қызметтердің дұрыс шешілмеуі және азаматтық алғаннан кейінгі кездесетін мәселелердің бірі жеке тұлғаның фамилиясы көрсетілмеген төлқұжаттардың пайда болуы (сурет 3). Мұндай төлқұжаттар тіпті қоғамдық көлік құралдарына (поезд, ұшақ) билет алуға, банк қызметтерін пайдалану мүмкіндігінен де айырады. Себебі клиент міндетті түрде фамилия, аты, туған жылы және ЖСН номерін көрсетуі керек. Ал фамилиясы көрсетілмегені үшін қосымша анықтамалар талап етіледі. Бұл туралы баспасөз беттерінде талқыланып, соңғы заңнамаларға өзгертілулер енгізілген болатын. Дегенмен бұл шешімін тапқан көп мәселенің бірі ғана.



3-сурет – Otyrar.kz сайтынан алынды



Келесі бір репатрианттар арасында жаппай тараған деформацияға ұшыраған есімдердің пайда болуы. Бұның басы себебі, өзге тілдің ішкі грамматикалық заңдылықтарына бейімделу және аударма кезінде кететін қателіктер қазақша ешқандай мағына бермейтін, түсініксіз есімдердің пайда болуына алып келді. Мәселен, Гүлхайло (Гүлқайша), Адилан (Әдилә), Алай (Арай) т.б.

Бірнеше рет өзгертілген заңнама, жеңілдетілген тәртіппен берілетін азаматтық, қажетсіз анықтамалардың қысқартылғанына қарамастан бір ғана фамилия айналасында осыншама мәселелердің туындауы, натурализация жұмысының жүйеленбегенін көрсетеді. Натурализация процесін жүзеге асыратын мекемелердің әртүрлі мемлекеттік акті, мемлекеттік тіл негізінде жасалған құжаттарды қабылдауға дайын болмағанын, құжаттарды трансформациялау жұмысында біртекті Қазақстандық үлгі жасалмағанын көрсетеді. К. Кряквинаның пайымдауынша этникалық иммиграция процесі екі этаптан тұрады. Біріншісі, натурализация – ҚР азаматтығын алу жұмыстары және ол ҚР Ішкі Істер министрлігінің, оның ішінде көші-қон басқармасының қарамағында жүзеге асырылады. Екіншісі, интеграция – мемлекеттің репатрианттарды қоғамға кірігуін қамтамасыз ету шаралары және ол ҚР Еңбек және Әлеуметтік Қорғау министрлігінің, оның ішінде жергілікті атқарушы биліктің, яғни әкімдіктердің қадағалауымен жүргізіледі. Осындай екі министрлік және көптеген басқармалар арқылы іске асырылатын құжаттық жұмыстар иммиграция процесін қиындатады және олардың арасында нақты межені көру қиын (Кряквина, 2021: 13 с.). Автордың бұл пікірі репатрианттардың құжаттарында кеткен ақауларды өзгертуге деген ұмтылысының болмауының бір себебін түсіндіреді. Сонымен қатар, «қандас» мәртебесімен бірге берілетін мемлекеттік көмектерге репатрианттар бір жылдың ішінде құжаттарын тапсыруы керек. Демек, мемлекеттің репатрианттарды натурализациялау және қоғамға интеграциялау шаралары бір немесе бір жарым жыл мерзімге ғана межеленген болып табылады.

Американдық ғалым James Scott «атаусыз (есімсіз) ұлт құру мүмкін емес (there is no state-making without state naming)» дейді. Қазақстан-

дағы басқа ұлттарды айтпағанда қазақтардың аты-жөндері түрлі мемлекеттік заң мен мәдениеттің ықпалымен қалыптасқан мозайкаға айналып отыр. Репатриация бағдарламасының түпкі мақсаты мемлекет құрушы ұлттың біртұтастығын көздегенмен, фамилия мәселесі керісінше әр алуандыққа алып келді. Түркияның фамилия заңы туралы М. Түркөз «фамилияның өзгеруі өмірді түбегейлі өзгертпеді, бірақ бұл мемлекет пен қоғамға қатысты позициялау немесе қайта бағдарлау тәсілдерінің бірі болды» – дейді (Түркөз, 2017: 7 р.). Бұл пікір мемлекет құрушы этностың бірегейлігін күшейту натурализацияға кейбір реформалардың қажеттілігін көрсетеді.

### Қорытынды

Қандастарды Қазақстан қоғамына интеграциялау процесі жүйелі қадамдардың болмауымен, заңнама және нақты іс-әрекет арасындағы қарама-қайшылықпен сипатталады. Үкімет ұсынған статистика қоныс аударушылардың саны, аймақтық қоныстануы, мемлекеттік көмек алу мен жұмысқа орналасу көрсеткіші, тіл курсына қатысуы сынды алғашқы деректерді ғана қамтиды. Мұнда сандық көрсеткіштерге басымдық береді де, процестің сапалық мәні ескерілмейді. Ал фамилия мәселесі натурализация жұмысының сапалық жағын талап етеді. Әр текті жолмен қалыптасқан қазақ репатрианттардың аты-жөнін Қазақстандық стандартқа сай трансформациялау оларды қабылдаушы қоғамға жақындастырудың бір жолы болмақ. ҚР репатриация саясатының ортақ әлеуметтік келбет қалыптастыру аспектісінен алып қарағанда қандастарды қоғамға интеграциялау әуелі натурализация жұмысының сапалы жүргізілуінен басталады.

Фамилия мәселесіне реформа жасау тек репатрианттар тұрғысынан емес, ұлттық бірегейлік жағынан да маңызды мәселелердің бірі. Антропонимия мен топономиялық өзгерістер ұлттың өзін-өзі растауы мен қорғауының құралы болып табылады, бұл заманның сұранысы. Сондықтан деколонизация және тарихи өзгерістерді бастан өткеріп жатқан біздің қоғам үшін қазақ репатрианттардың фамилия мәселесі өзектілігін жоғалтпайды.

### Респонденттер тізімі:

Қазақ Нұрай – Иран Ислам Республикасынан көшіп келген, 25 жаста, Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Николаевка ауылы.

Ескелді Захра – Иран Ислам Республикасынан көшіп келген, 30 жаста, Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Николаевка ауылы.

Кедах Сапар – Иран Ислам Республикасынан көшіп келген, 52 жаста, Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Николаевка ауылы.

Дерман Мұхаммед Хасан – Ауғанстаннан көшіп келген, 30 жаста, Ақмола облысы Көкшетау қаласы.

Ахмади Мұхаммед Ханафия – Ауғанстаннан көшіп келген, 55 жаста, Ақмола облысы Атбасар ауданы Мариновка ауылы

Ғалымжан Шуақ – Қытай Халық Республикасынан көшіп келген, 21 жаста, Астана қаласы

### Дереккөздер

АЭЭМ, 2021 – Автордың этнографиялық экспедиция материалдары. Ақмола об. Атбасар ауд. Мариновка ауылы, 13 желтоқсан 2021 ж.

АЭЭМ, 2022 – Автордың этнографиялық экспедиция материалдары. Солтүстік Қазақстан обл. Есіл ауданы Николаевка ауылы, 22 мамыр 2022 ж.

АЭЭМ, 2022 – Автордың этнографиялық экспедиция материалдары. Көкшетау қаласы, 13 ақпан 2022 ж.

АЭЭМ, 2023 – Автордың этнографиялық экспедиция материалдары. Астана қаласы, 02 наурыз 2023 ж.

АМА – Астана қ. мемлекеттік архиві.

Civil Code of the People's Republic of China. May 28, 2020. <http://www.npc.gov.cn/> (Қаралған күні: 26.07.2023)

Civil Law Of The Republic Of Afghanistan. January 5, 1977. 322 p. <http://translation-civil-code-en.pdf> (kakaradvocates.com) (Қаралған күні: 27.07.2023)

Law Of Mongolia. The General Law On State Registration. November 1, 2018. 18 p. <http://www.burtgel.gov.mn/> (Қаралған күні: 25.07.2023)

The Civil Code Of The Islamic Republic Of Iran. January 1, 1982. 132 p. <http://www.microsoft.com/iranbestlawyer.com/> (Қаралған күні: 25.07.2023)

### Әдебиеттер

Артыкбаев Ж.О. (2019). Казахское общество в XIX веке: традиции и инновации. Астана; Москва: ТОО «Центрально-Азиатское книжное издательство». 340 с.

Балтабаева К.Н., Мамашев Т.А., Ермекбай Ж.А., Баймағамбетова А.Ж. (2015). Казахская диаспора и репатриация (1991-2012) / научный ред. Мажитов С.Ф. Алматы: Елтаным. 568 с.

Белгородский Н.А. (1952). Социальный элемент в персидских именах, прозвищах, титулах и Фамилиях. Записки и н с т и т у т а востоковедения Академии наук СССР. I том. Ленинград: Академии наук СССР. 213-242 сс. [http://zivan\\_01\\_1932\\_10\\_belgorodsky.pdf](http://zivan_01_1932_10_belgorodsky.pdf) (orientalstudies.ru) (Қаралған күні: 25.07.2023)

Дашеева В.В. (2012). Зарождение и развитие китайских фамилий. Вестник Бурятского государственного университета. Философия. 75-79 сс. <http://www.cyberleninka.ru/> (Қаралған күні: 01.07.2023)

Джанузаков Т.Д., Есбаева К.С. (1988). Казахское имена (словарь-справочник). Алматы: Наука. 480 с.

Жанұзаков Т.Д. (1971). Қазақ есімдерінің тарихы (лингвистикалық және тарихи-этнографиялық талдау). Алматы: Ғылым. 218 б.

Мусабекова У.А. (1996). Мотивационный аспект антропонимов казахского и русского языков: автореферат на соискание научной степени кандидата филологических наук. Алматы. 27 с.

Мұсабаева М.Д. (1995). Қазақ тіліндегі антропонимиялық аталымдардың этнолингвистикалық сипаттамасы: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми атағын алу үшін дайындалған диссертация авторефераты. Алматы. 30 б.

Нұрымбетова К.К. (2010). Тәуелсіз Қазақстандағы репатриация мәселелері мен болашағы: тарихи талдау (1991-2008 жж.). Алматы. 128 б.

Есмағамбетов К.Л. (1997). Казахская диаспора: проблемы этнического выживания / составитель и научный редактор К.Л. Есмағамбетов; перевод с английского Б. Сужиков; Фонд Сорос-Казахстан. Алматы: Атамұра. 218 с.

Калыш А.Б., Касымова Д. (2014). Поле и смыслы социокультурной интеграции этнических репатриантов. Алматы: Қазақ университеті. 240 с.

Калыш А.Б., Касымова Д.Б. (2013). Пути интеграции оралманов в Казахстанское общество: реалии и вызовы. Алматы: Қазақ университеті. 204 с.

Карибаев М.С. (2021). Шығыс Қазақстандағы этникалық репатрианттар: күнделікті тарихы: философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Өскемен. 235 б.

Косвен М.О. (1964). Семейная община и патронимия. Москва: Наука. 218 с.

- Кряквина К.П. (2021). Проблематичная интеграция кандасов: как оптимизировать процесс интегрирования репатриантов в общество Казахстана? // Программа для молодых исследователей в области публичной политик. Алматы: 2021. 31 с. [http:// Ксения\\_Кряквина\\_indd \(soros.kz\) \(Қаралған күні: 05.07.2023\)](http:// Ксения_Кряквина_indd (soros.kz) (Қаралған күні: 05.07.2023)
- Сейсенбаева А.С. (2014). Жетісу аумағындағы репатрианттар: этномәдени және миграциялық үрдістері: философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы. 132 б.
- Смағұлов А. (2013). Қазақ есімдері энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Атамұра. 800 б.
- Geriletu H. (2022). On the Mongolian ovog. Asian studies in Mongolia. №1(1). 64-69 pp. [http:// View of On The Mongolian Ovog \(num.edu.mn\) \(Қаралған күні: 10.07.2023\)](http:// View of On The Mongolian Ovog (num.edu.mn) (Қаралған күні: 10.07.2023)
- Goering L. (2002). What’s your name? can be tricky query. Magazin of Chicago Tribune. <http:// What’s your name? can be tricky query – Chicago Tribune>
- Megerdoojian K. (2009). The Structure of Afghan Names. Journal of MITRE Product. 1-12 pp. [http:// The Structure of Afghan Names \(psu.edu\) \(Қаралған күні: 10.07.2023\)](http:// The Structure of Afghan Names (psu.edu) (Қаралған күні: 10.07.2023)
- Turkoz M. (2017). Naming and nation-building in Tukey. The 1934 Surname Law. Istanbul: Palgrave Macmillan. 213 p. [http:// 212.pdf.pdf \(ethernet.edu.et\) \(Қаралған күні: 25.07.2023\)](http:// 212.pdf.pdf (ethernet.edu.et) (Қаралған күні: 25.07.2023)
- Szurek E. (2020) “Yan, Of, Ef, Viç, Iç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey / Arabic and its Alternatives. Religious Minorities and their Languages in the Emerging Nation States of the Middle East (1920-1950). Vol. 5. 77-110 p. [http:// Chapter 3 “Yan, Of, Ef, Viç, Iç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey in: Arabic and its Alternatives \(brill.com\) \(Қаралған күні: 25.07.2023\)](http:// Chapter 3 “Yan, Of, Ef, Viç, Iç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey in: Arabic and its Alternatives (brill.com) (Қаралған күні: 25.07.2023)

### Sources

- AEEM, 2021 – Auther’s ethnographical expedition dates. Akmola region Atbasar district Marinovka village. 13 December, 2021.
- AEEM, 2022 – Auther’s ethnographical expedition dates. Northern Kazakhstan region Esil district Nikolaevka village. 22 May 2022.
- AEEM, 2022 – Auther’s ethnographical expedition dates. Akmola region Kөkshetau city. 13 February, 2022.
- AEEM, 2023 – Auther’s ethnographical expedition dates. Akmola region Astana city. 02 March 2023.
- AMA – State archive of Astana.
- Civil Code of the People’s Republic of China. May 28, 2020. [http:// 中华人民共和国民法典\\_中国人大网 \(npc.gov.cn\) \(Date: 26.07.2023\)](http:// 中华人民共和国民法典_中国人大网 (npc.gov.cn) (Date: 26.07.2023)
- Civil Law Of The Republic Of Afghanistan. January 5, 1977. 322 p. [http:// translation-Civil Code – En.pdf \(kakaradvocates.com\) \(Date: 27.07.2023\)](http:// translation-Civil Code – En.pdf (kakaradvocates.com) (Date: 27.07.2023)
- Law Of Mongolia. The General Law On State Registration. November 1, 2018. 18 p. [http:// The general law on state registration | burtgel.gov.mn \(Date: 25.07.2023\)](http:// The general law on state registration | burtgel.gov.mn (Date: 25.07.2023)
- The Civil Code Of The Islamic Republic Of Iran. January 1, 1982. 132 p. [http:// Microsoft Word – Civil Code.doc \(iranbestlawyer.com\) \(Date: 25.07.2023\)](http:// Microsoft Word – Civil Code.doc (iranbestlawyer.com) (Date: 25.07.2023)

### References

- Artykbaev Zh.O. (2019). Kazahskoe obshchestvo v XIX veke: tradicii i innovacii [Kazakh society in 19<sup>th</sup> century: tradition and innovation]. Astana; Moskva: TOO «Central’no-Aziatskoe knizhnoe izdatel’stvo». 340 p. (in Russian)
- Baltabaeva K.N., Mamashev T.A., Ermekbaj ZH.A., Bajmarambetova A.ZH. (2015). Kazahskaya diaspora i repatriaciya (1991-2012) [Kazakh diaspora and repatriation (1991-2012)] / nauchnyj red. Mazhitov S.F. Almaty: Eltanym. 568 p. (in Russian)
- Belgorodskij N.A. (1952). Social’nyj element v persidskih imenah, prozvizhchah, titulah i Familiyah [Social details in Persian name, nickname, title, and family name]/ Zapiski i n s t i t u t a vostokovedeniya Akademii nauk SSSR. I tom. Leningrad: Akademii nauk SSSR. 213-242 pp. [http:// zivan\\_01\\_1932\\_10\\_belgorodsky.pdf \(orientalstudies.ru\) \(Date: 25.07.2023\) \(in Russian\)](http:// zivan_01_1932_10_belgorodsky.pdf (orientalstudies.ru) (Date: 25.07.2023) (in Russian)
- Dasheeva V.V. (2012). Zarozhdenie i razvitie kitajskih familij [Genesis and evolution of Chines family name] / Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. 75-79 pp. – URL: Zarozhdenie i razvitie kitajskih familij (cyberleninka.ru) (Date: 01.07.2023) (in Russian)
- Dzhanuzakov T.D., Esbaeva K.S. (1988). Kazahskoe imena (slovar’-spravchnik) [The Kazakh names: dictionary]. Almaty: Nauka. 480 p. (in Russian)
- Zhanuzakov T.D. (1971). Kazak esimerinin tarihy (lingvistikalık zhane tarihi-etnografialık taldau) [The history of Kazakh names: linguistic and historical-ethnographic analysis]. Almaty: Gylym. 218 p. (in Kazakh)
- Musabekova U.A. (1996) Motivacionnyj aspekt antroponomimov kazahskogo i russkogo yazykov [Motivation aspects of anthroponym of Kazakh and Russian languages]: avtoreferat dis. ... kandidata filologicheskikh nauk. Almaty. 27 p. (in Russian)
- Musabaeva M.D. (1995). Kazak tilindegi antroponimiyalik atalymdardyn etnolingvistikalık sipattamasy [Ethnolinguistic description of anthroponomic name in Kazakh languages]: filologiya gylymdarynyn kandidaty gylymi atagyn alu yshin dajyndalghan dissertaciya. Almaty. 30 p. (in Kazakh)
- Nurymbetova K.K. (2010). Tauelsiz Kazakstandagy repatriaciya maseleleri men bolashagy [The problem and future of repatriation in independent Kazakhstan]: tarihi taldau (1991-2008). Almaty. 128 p. (in Kazakh)

Esmagambetov K.L. (1997). Kazahskaya diaspora: problemy etnicheskogo vyzhivaniya [The Kazakh diaspora: problem of ethnical survive] / sostavitel' i nauchnyj redaktor K.L. Esmagambetov; perevel s anglijskogo B. Suzhikov; Fond Soros-Kazahstan. Almaty: Atamura. 218 p. (in Russian)

Kalysh A.B., Kasymbekova D. (2014). Pole i smysly sociokul'turnoj integracii etnicheskikh repatriantov [The field and meanings of socio-cultural integration of ethnic repatriates]. Almaty, Kazak universiteti. 240 p. (in Russian)

Kalysh A., Kasymbekova D. (2013). Puti integracii oralmanov v Kazahstanskoe obshchestvo: realii i vyzovy [Ways of integrating Oralmans into Kazakhstan society: realities and challenges]. Almaty, Kazak universiteti. 204 p. (in Russian)

Karibayev M. (2021). Shygys Kazakstandagy etnikalyk repatrianttar: kundelikti tarihy [Ethnic repatriates in East Kazakhstan: a daily history]: dissertation for the PhD doctor of Philosohpy. Oskemen. 235 p. (in Kazakh)

Kosven M.O. (1964). Semejnaya obshchina i patronimiya [Genealogical society and partonomy]. M.: Nauka. 218 p. (in Russian)

Kryakvina K.P. (2021). Problematichnaya integraciya kandasov: kak optimizirovat' process integrirovaniya repatriantov v obshchestvo Kazahstana? [Problemanic integration of Kandas: how optimization the process of integration of repatriates to Kazakhstan society] // Programma dlya molodyh issledovatelej v oblasti publichnoj politik. Almaty: 2021. 31 p. [http:// Kseniya\\_Kryakvina\\_indd\(soros.kz\)](http://Kseniya_Kryakvina_indd(soros.kz)) (Date: 05.07.2023) (in Russian)

Seysenbaeva A. (2014). Zhetisu aumagyndagy repatrianttar: etnomadeni zhane migraciyalık urdisteri [Repatriates in Zhetysu: ethno-cultural and migration trends]: dissertation for the PhD doctor of Philosohpy. – Almaty. 132 p. [in Kazakh]

Smagulov A. (2013). Kazak esimderi enciklopediyalyk anyktamalyk [The Kazakh names: encyclopedia]. Almaty: Atamura. 800 p. (in Kazakh)

Geriletu H. (2022). On the Mongolian ovog. Asian studies in Mongolia. N1(1). 64-69 pp. [http:// View of On The Mongolian Ovog\(num.edu.mn\)](http://View of On The Mongolian Ovog(num.edu.mn)) (Date: 10.07.2023)

Goering L. (2002). What's your name? can be tricky query. Magazin of Chicago Tribune, June 19, 2002.

Megerdoomian K. (2009) The Structure of Afghan Names. Journal of MITRE Product. 1-12 pp. [http:// The Structure of Afghan Names\(psu.edu\)](http://The Structure of Afghan Names(psu.edu)) (Date: 10.07.2023)

Turkoz M. (2017). Naming and nation-building in Tukey. The 1934 Surname Law. Istanbul: Palgrave Macmillan. 213 p. [http:// 212.pdf.pdf\(ethernet.edu.et\)](http://212.pdf.pdf(ethernet.edu.et)) (Date: 25.07.2023)

Szurek E. (2020). “Yan, Of, Ef, Viç, İç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey / Arabic and its Alternatives. Religious Minorities and their Languages in the Emerging Nation States of the Middle East (1920-1950). Vol. 5. 77-110 p. [http:// Chapter 3 “Yan, Of, Ef, Viç, İç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey in: Arabic and its Alternatives\(brill.com\)](http://Chapter 3 “Yan, Of, Ef, Viç, İç, İs, Dis, Pulos ...”: the Surname Reform, the “Non-Muslims,” and the Politics of Uncertainty in Post-genocidal Turkey in: Arabic and its Alternatives(brill.com)) (Date: 25.07.2023)

***Автор туралы мәлімет:***

*Бұлбұл Шөкен – тарих факультетінің докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуазия Ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ. E-mail: agazhai\_altai@mail.ru*

***Сведения об авторе:***

*Бұлбұл Шакен – докторант исторического факультета, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана. E-mail: agazhai\_altai@mail.ru*

*Келін түсті: 27.11.2023*

*Қабылданды: 10.05.2024*